

Maria Starnawska

Krucjata i Ziemia Święta w duchowości zakonów krzyżowych w Polsce średniowiecznej

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 3/1, 167-179

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA STARNAWSKA

KRUCJATA I ZIEMIA ŚWIĘTA W DUCHOWOŚCI ZAKONÓW KRZYŻOWYCH W POLSCE ŚREDNIOWIECZNEJ¹

Krucjaty stanowiły połączenie ekspedycji rycerskich w obronie wiary i pielgrzymek do Ziemi Świętej dla zyskania łask i odpustów². Możliwość bezpośredniego w nich udziału i w płynących stąd łaskach była jednak ograniczona z powodu trudności i kosztów. Dla zapewnienia pozostającym w Europie wiernym namiastki przeżyć pielgrzymów w Jerozolimie i przynajmniej części przysługującej im łask i odpustów wytworzyły się praktyki zastępcze: modlitwa o powodzenie krucjat i materialne ich wspieranie, pielgrzymki do sanktuariów imitujących miejsca święte w Palestynie i udział w obrzędach naśladowujących odprowadzane tam ceremonie³. Wskutek ożywienia kontaktów z Ziemią Świętą upowszechniło się zainteresowanie ziemskim życiem Chrystusa i jego materialnymi śladami i relikwiami świętych. Po upadku królestwa jerozolimskiego w 1292 r. niemożliwe stało się łączenie wyprawy krzyżowej z pielgrzymką do Ziemi Świętej. Przetrwały jednak pewne elementy duchowości krucjatowej: idea walki za wiarę toczonej nawet w oderwaniu od miejsc świętych, i niektóre kulty i obrzędy, zwłaszcza, gdy wpisywały się w nurty religijne późnego średniowiecza.

Osobisty udział Polaków w walkach na Wschodzie był nikły, m.in. z powodu oddalenia Polski od Palestyny i centrów ruchu krucjatowego w Europie. Za jeden z ważniejszych przejawów recepcji idei krucjat w Polsce uchodzi sprowadzenie zakonów krzyżowych i pew-

¹ Pewne tezy tego tekstu przedstawiłam już w artykule: *Rola polskich zakonów krzyżowych w ruchu pielgrzymkowym*. „Sprawozdania PTPN. Wydż. Nauk o Sztuce 1992 nr 110 s. 109-115.

² J. Riley-Smith, *The first crusade and the idea of crusading*, London 1986, s. 9-24; E. Delaruelle, *L'idée de croisade chez Saint Bernard*, w: *Mélanges Saint Bernard*, Dijon 1953 s. 60.

³ Ch. Tyerman, *England and the crusades 1095-1588*, Chicago and London 1988, s. 219-224.

ne elementy ich późniejszej działalności⁴. Najdawniejsze nadania Henryka sandomierskiego dla joannitów w Zagości i Jaksy w Miechowie dla bożogrobców⁵ należą do serii nadań w Europie środkowej i północnej, dokonywanych w ćwierćwieczu po II krucjacie przez wracających z Jerozolimy pielgrzymów (Władysław II czeski w Pradze, Albrecht Niedźwiedz w Werben, arcybiskup Lundu Eskil w Antvorskov)⁶. Także ponad pół wieku późniejsze darowizny Władysława Odonica dla templariuszy były zapewne inspirowane jego udziałem w V krucjacie⁷.

Zadaniem europejskich domów tych zakonów była pomoc współpracom w Palestynie przez wysyłanie dochodów, propagandę i pozyskiwanie zakonnych i świeckich krzyżowców⁸. O osobistym udziale polskich zakonników w walkach w Palestynie świadczą tylko nieliczne ślady: znajomość templariuszy ocalałych podczas najazdu mongolskiego w 1241 r. z mistrzem francuskim⁹, może zawarta w Palestynie i nowożytna tradycja o polskim pochodzeniu czczonego jego świętego od lat dwudziestych XIV w. w Caltagirone na Sycylii joannity lub templariusza Gerlanda-Jana, rzekomo dyplomaty na

⁴ K. W ut k e, *Schlesische Wallfahrten nach den Heiligen Lande*, w: *Studien zur schlesische Kirchengeschichte*. Berlin 1907 s. 138; R. G r o d e c k i, *Polska wobec idei wypraw krzyżowych*, „Przegląd Współczesny”. T. 7: 1923 s. 107; S. A. K o r w i n - [P a w ł o w s k i], *Stosunki Polski z Ziemią Świętą*, Warszawa 1958 s. 37-39; S. K o ś c i a ł k o w s k i, *Les Polonais et leur relations avec Le Liban à travers les siècles*, Beyrouth 1953, s. 20.

⁵ M. B e r s o h n, *Kilka słów o polskich podróżnikach do Ziemi Świętej i ich dziełach*, „Biblioteka Warszawska” 5.4:1868, s. 9 (błędna informacja o wspólnej podróży Jaksy i Henryka); S. K o ś c i a ł k o w s k i, *Les Polonais*, s. 20; S. A. K o r w i n - [P a w ł o w s k i], *Stosunki Polski*, s. 46-47; R. K i e r s n o w s k i, *Jaksa i jego monety*, w: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, T.5, Warszawa 1992, s. 153-160.

⁶ A. G ą s i o r o w s k i, *Joannici*, w: SSS t. 2 s. 338-339; t e n ż e, *Władysław II, tamże*, t. 6 s. 517; G. K n o l l, *Zur Entstehung und Geschichte der Johanniterkommende Werben in 13. Jahrhundert*. [Berlin] 1971, s. 21-23; T. N y b e r g, *Zur Rolle der Johanniter in Skandinavien. Erstes Auftreten und Aufbau der Institutionen*, w: *Die Rolle der Ritterorden in der mittelalterlichen Kultur*. Toruń 1985, s. 130-131; CDBoh., t. 1 nr 313.

⁷ W. S w o b o d a, *Księżna kaliska Bulgarka? Przyczynki do rozbioru krytycznego Annalium Długosza*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”. T. 13: 1980 s. 61-78 wbrew W. D z i e w u l s k i e m u, *Bulgarka księżną opolską*, „Sobótka”. R.24: 1969, s. 159-183, który wzmiankę o księciu polskim w orszaku Andrzeja II węgierskiego odnosi do Kazimierza opolskiego. O darowiznach Odonica por. M. G o l i ń s k i, *Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 roku*, „Kwartalnik Historyczny”. T. 98: 1991, s. 3-9.

⁸ K. E l m, *Fratres et sorores Sanctissimi Sepulchri. Beiträge zu fraternitas, familia und weiblichen Religiosentum im Kreis des Kapitels vom Hlg. Grab*. „Frühmittelalterliche Studien”, T. 10: 1976, s. 291; A. G ą s i o r o w s k i, *Joannici*, s. 339.

⁹ W liście do króla pisze o nich...que nous bien connisonz...SUB t. 2 nr 219; M. G o l i ń s k i, *Templariusze a bitwa pod Legnicą – próba rewizji poglądów*. „Kwartalnik Historyczny”, 98: T. 98:1991, s. 4,8.

dworze Fryderyka II¹⁰. Obniżony po utracie Palestyny kontyngent z obejmującego polskie komturie języka niemieckiego joannitów według statutów 1302 r., wynosił 7 braci wysyłanych *citra mare*¹¹. Fakty te i szczupłość obsady polskich domów joannitów i templariuszy w XII i XIII w.¹² świadczą o małej roli polskich rycerzy zakonnych w walkach na Wschodzie. Także grono świeckich wiernych, ślubujących pod wpływem joannitów i bożogrobców udać się do Ziemi Świętej (kanonik regularny z nieznanego klasztoru w k. XII w., rycerz Sieciech z ziemi opolskiej około 1220 r., małopolski możny Pakosław Starszy przed 1232 r. i prawdopodobnie rycerz Dzierżek z sąsiadującego z joannicką Zagością Buska podczas III krucjaty)¹³ jest nieliczne i ogranicza się do możnowładztwa i duchowieństwa. Trudności materialne i organizacyjne uniemożliwiały powszechniejszy udział w tych wyprawach¹⁴.

Większe znaczenie miało materialne wspieranie obrony Ziemi Świętej. Obowiązek odsyłania do Palestyny nadwyżki dochodów potwierdzają najstarsze dokumenty joannitów poznańskich¹⁵ i zwolnienie polskich bożogrobców i joannitów tak, jak w całej Europie, z opłat na rzecz papieżstwa ze względu na ich obciążenia w Palestynie¹⁶. Poza dochodami z własnych dóbr zakony odwoływały się do

¹⁰ *Acta Sanctorum Iunii*, t. 4 [zb. og. t. 24], Parisiis et Romae 1867, s. 538-541; R. Aubert, S. Gerland, w: DHGE, t. 20 s. 883. W zbiorach dokumentów dotyczących Fryderyka II Gerland nie występuje. W polskiej literaturze Gerlanda wymienia jedynie popularna praca J. H. Reitera, *Polacy w cywilizacjach świata*, Warszawa 1937, s. 25, a pomija *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*. T. 1-2, Poznań-Warszawa-Lublin 1971-1972. W obcej literaturze B. Waldstein-Wartenberg, *Die Vassalen Christi Kulturgeschichte des Johanniterordens im Mittelalter*, Köln-Böhlau 1988, s. 36, D. Seward, *The Monks of the War. The Military Religious Orders*, London 1972 s. 58.

¹¹ Delaville, t. 4 nr 4574; B. Waldstein-Wartenberg, *Rechtsgeschichte des Malteserordens*, Wien-München 1969, s. 45.

¹² M. Schüpferling, *Der Tempelherren-Orden in Deutschland*, Bamberg 1915, s. 187-190; J. Szymański, *Templariusze*, w: SSS t. 6 s. 48.

¹³ M. Starnawska, *Rola polskich*, s. 110-111; tamże dalsza literatura.

¹⁴ W. Iwańczak, *Udział Czechów w krucjatach do Ziemi Świętej*, w: *Peregrynationen. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*. Warszawa 1995 s. 122.

¹⁵ KDW, t. 1 nr 29.

¹⁶ Delaville, t. 2 nr 1961; CDBoh t. II nr 344; KDM t. 2 nr 430, 432, 461; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, t. 1 Lublin 1965, nr 9; *Monumenta Poloniae Vaticana*. T. 2. Kraków 1914 nr 44, 80, 1130; W. Urbán, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*. Cz. 1: *Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi*. Rzym 1970 nr 60; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*. T. 1 Romae 1860 nr 1000, 1034; F. Bogdan, *Ze studiów nad egzempcją zakonów w Polsce średniowiecznej. Egzempcja zakonów rycerskich*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, T. 7: 1960, s. 11; B. Waldstein-Wartenberg, *Rechtsgeschichte*, s. 82; K. Dola, *Zakon joannitów na Śląsku do poł. XIV w.*, „Studia Teologiczne Śląska Opolskiego”, 3: 1973, s. 52; M. Melville, *Dzieje templariuszy*. Warszawa 1991, s. 37-38, 155-157.

ofiarności wiernych. Jednoczesne nadania dla joannitów w Poznaniu, Bardzie i może w Tyńcu nad Ślężą w okresie III krucjaty mogły być wynikiem skądinąd nieznannej akcji propagandowej przed tą wyprawą¹⁷. Od lat dwudziestych XIII w. poświadczone jest w Europie środkowej, także w Polsce, kwestowanie przez joannitów w kościołach parafialnych. Do końca XIII w. nadania dla zakonów rycerskich motywuje się chęcią wsparcia Ziemi Świętej¹⁸. Także bożogrobców w Miechowie obdarowywały osoby, które nie mogły osobiście udać się do Jerozolimy¹⁹. Jednak wypadki wypędzania kwestarzy joannickich przez plebanów i konfiskaty zebranych ofiar dowodzą małej skuteczności propagandy zakonnej²⁰. Rzeczywisty wkład polskich zakonów krzyżowych w obronę Ziemi Świętej był więc niewielki.

W miarę wygasania ruchu krucjatowego zakony krzyżowe podejmują nowe zadania odpowiadające potrzebom społecznym późnego średniowiecza, głównie duszpasterstwo i szpitalnictwo. W ich działalności przetrwały jednak pewne cechy związane z ich pierwotnym powołaniem. Mimo utraty Palestyny joannici kontynuowali walkę w obronie wiary z Turkami, zagrażającymi ich państwu na Rodos²¹, choć wyspa nie stanowiła sanktuarium równoważnego Ziemi Świętej. Znane są tylko pojedyncze przykłady udziału joannitów z ziem polskich w tych walkach²². W 1375 r. komturzy przeoratu czeskiego, obejmującego śląskie i wielkopolskie domy joannitów, z powodu

¹⁷ A. Lerche, *Die teritorialle Entwicklung der schlesischen Johanniter-Kommenden Gross-Tinz, Beilau, Lossen und Alt-Zülz bis z J. 1333*. Breslau 1912, s. 11.

¹⁸ K. D o l a, *Zakon*, s. 51; KDW, t. I nr 106 (1225 r.): SUB t. I cz. 2 nr 307 (1229 r.); KDW t. I nr 141, 142 (1232 r.); *Pommersches Urkundenbuch*. s.n. T. 1. Köln 1970 nr 308, 309, 427 (1. 1234 i 1244); *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*. Warszawa 1919 nr 392 (1239 r.); KDM t. 2 nr 489 (1278 r.); SUB t. 4 nr 406 (1281 r.).

¹⁹ Wspomniany już Pakosław, Leszek Biały w 1217 dokonał nadań, zaś w parę lat później uzyskał zwolnienie ze ślubu krucjaty. KDM t. 2 nr 384; *Preussisches Urkundenbuch*. T. 1 Königsberg 1882, nr 39.

²⁰ K. M a l e c z y Ń s k i, *Kilka dokumentów z pierwszej połowy XIII w. z archiwum joannitów w Orliku*. „Sobótka” R. 12: 1957 nr 2; CDBoh t. 4 cz. 1 nr 341, 347, 366.

²¹ B. Waldstein - Wartenberg, *Die Vassallen Christi*, s. 153-172.

²² Według nowożytnej tradycji miał walczyć na Rodos późniejszy komtur w Małej Oleśnicy i przeor czeski, Siemowit, książę cieszyński. B. C r u g e r i u s, *Sacrorum pulverum Incliti Regni Bohemiae et nobilitum eiusdem pertinentiarum Moraviae et Silesiae pars prima*. Litomisslii 1669, *Sacri pulveres septembris*, s. 128. W obronie wyspy podczas oblężenia w 1480 r. uczestniczył Rudolf v. Werdenberg z baliwatu brandenburskiego. F. P r i e b a t s c h, *Staat und Kirche in der Mark Brandenburg am Ende des Mittelalters*, „Zeitschrift für Kirschengeschichte” T. 21: 1901 s. 86. Na początku XV w. mogli na Rodos przebywać jacyś joannici z Poznania, gdyż Władysław Jagiełło ustalił w 1425 r. z przeorem czeskim, że na udział w dłuższych wyprawach organizowanych przez władzę zakonne muszą mieć zgodę króla i rady królewskiej. RM-S nr inw. 2560, kart. 1030, sygn. 5.

kosztów sprzeciwiali się wyznaczeniu przez papieża kontyngentu 18 rycerzy z giermkami na wyprawę antyturecką w Bułgarii²³. Przez całą w. XIV i XV obie polskie gałęzie joannitów: śląska należąca do przeoratu czeskiego i pomorsko-brandenburska podległa tamtejszemu baliwatowi zaniedbywały płacenie władzom zakonnym składek, tzw. responsji. Szczególne zaległości miała grupa śląska, gdzie zdarzyło się nawet przywłaszczenie *responsji* przez zbierającego je brata²⁴. Zaangażowani w działalność duszpasterską i gospodarczą na Śląsku i Pomorzu joannici stracili wszelkie zainteresowanie dla idei walki z niewiernymi. Także mizerne efekty prowadzonej przez zakon propagandy udziału w obronie wyspy, ograniczające się do wyprawy Ślązaków Henryka ze Świn i Konrada z Crenen w 1323 r.²⁵ spowodowane były wygasaniem zapału krucjatowego i niższą rangą obrony Rodos w porównaniu z obroną Grobu Świętego.

Pielgrzymki do Jerozolimy mimo jej przejścia w ręce muzułmanów nie straciły w późnym średniowieczu popularności²⁶, choć nie łączyły się już z obroną miejsc świętych przed Saracenami. Przejawem udziału zakonów krzyżowych w tym ruchu jest prawdopodobne towarzyszenie przez dwu bożogrobców w 1409 r. Piotrowi Wyszowi²⁷, zaproszenie przez Jana Elgota na pielgrzymkę doświadczonego na tym szlaku prepozyta bożogrobców z Przeworska²⁸ i opieka joannitów na Rodos nad profesorem Akademii Krakowskiej Michałem z Wielunia z trakcie jego pielgrzymki w latach 1484-1487 r.²⁹.

Dla wiernych nie mogących udać się do Jerozolimy zakony organizowały sanktuaria zastępcze, w których relikwie i obrzędy nawiązywały do znanych z Ziemi Świętej. W domach bożogrobców

²³ MVB t. 4 nr 1092, 1198.

²⁴ A. K n o b l i c h *Kurze Geschichte und Beschreibung der zerstörten St. Nikolaikirche von Breslau, nebst ihrer Filiale St. Michaelis in Gross-Mochbern und der mit ihnen vereinten St. Corporis-Christikirche in Breslau*. Breslau 1862, s. 89-95; RM-L nr 1126.

²⁵ CDS t. 18, SR nr 4276; B. G r y d y k - P r z o n d o, *Uwagi o kasztelanii Świny i początkach rodu Świnków*. „Sobótka” R. 22; 1967, s. 283 (błędnie uznaje Jerozolimę za cel ich wyprawy).

²⁶ J. S. B y s t r o Ń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147-1914*. Kraków 1940, s. 4-8; S. A. K o r w i n - [P a w ł o w s k i], *Stosunki Polski*, s. 54-70.

²⁷ Według XVII-wiecznej tradycji, S. N a k i e l s k i, *Miechovia sive promptuarium antiquitatum Monasterii Miechoviensis*, Cracoviae 1634 s. 382, nie potwierdzonej przez Rocznik Miechowski. „Studia Źródłoznawcze”. T. 5: 1960, s. 132. J. S. B y s t r o Ń, *Polacy*, s. 5; S. A. K o r w i n - [P a w ł o w s k i], *Stosunki Polski*, s. 60 i P. S c z a n i e c k i, *Katalog opatów tynieckich*, „Nasza Przeszłość” T. 49: 1978 s. 82.

²⁸ *Codicis epistolaris saeculi decimi quinti pars posteriora ab anno 1444 ad annum 1492*. Kraków 1876 nr 95 s. 99-101.

²⁹ M. B e r s o h n, *Kilka słów*, s. 10; S. A. A. K o r w i n - [P a w ł o w s k i], *Stosunki Polski*, s. 63 (błędnie uważa go za bożogrobcą); M. Z w i e r c a n, *Michał z Wielunia*, w: PSB t. 20 s. 627-628; M a c i e j z M i e c h o w a, *Chronica Polonorum*. Kraków 1521, s. CCCXL V.

odprawiano uroczystą liturgię wielkotygodniową z procesjami do kaplic odwzorowujących topografię Jerozolimy i odgrywano w rano wielkanocny scenę odkrycia pustego grobu. Sporne jest, czy w Europie odtwarzano też tzw. cud Świętego Ognia, zapalającego się „cudownie” przy Grobie Świętym w Jerozolimie, zwłaszcza, że w 1238 r. papież zakazał tej praktyki jako oszustwa³⁰. Atrakcyjność tych obrzędów dla zwolenników późnośredniowiecznej *devotinis modernae*, która także kładła nacisk na kontemplację tajemnic życia Chrystusa, zapewniło bożogrobcom popularność w stanowiących centrum tego ruchu w Niderlandach³¹.

Śladem odprawiania tych ceremonii przez polskich bożogrobców jest pochodzący z klasztoru w Nysie kodeks liturgiczny z XIV w. z ich tekstami³² i odpowiednie kaplice w wielu klasztorach³³ kaplica św. Marii, Marty i Łazarza z XV w. m w Miechowie³⁴, kaplica Grobu Świętego w Miechowie z I poł. XVI w., może w miejscu starszej zniszczonej w pożarze w 1506 r.³⁵, w Gnieźnie – obecnie zakrystia w wieży zachodniej z XIV w.³⁶ gotycka w Łapszach Niżnych³⁷

³⁰ A. Sch ö n f e l d e r, *Die Prozessionen der Lateiner zur Zeit der Kreuzzüge*, „Historisches Jahrbuch” t. 32: 1911, s. 578-597; M. H e r e s w i t h a, *Orde van het Heilige Graf*. Brussel 1975, s. 105, 205; T a z, *De vrouwenkloosters in het prinsbisdom Luik vanaf hun ontstaan toot aan der Fransche revolutie 1480-1798*. Leuven 1941, s. 321; K. E l m, *Fratres et Sorores*, s. 330; Z. O b e r t y Ń s k i, *Ślad tzw. ognia jerozolimskiego w liturgii śląskiej*. „Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział II. Nauki Społeczne i Filozoficzne”. 1938, s. 31; H. P i w o Ń s k i, *Liturgia wielkanocna u bożogrobców w Miechowie*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” T. 16: 1969, s. 93-102; T e n z e, *Liturgia wielkoczwartkowa u bożogrobców*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. T. 35: 1977, s. 215-230; T e n z e, *Liturgia wielkosobotnia u bożogrobców*. „Studia Theologica Varsaviensia”. R. 9: 1971, s. 131-146; J. L e w a Ń s k i, *Dramat i dramtyzacje liturgiczne w średniowieczu polskim*. „Musica Medii Aevi” T. 1: 1965 s. 128-129, 159; S. N a k i e l s k i, *Miechovia*, s. 501.

³¹ J. H u i z i n g a, *Jesień średniowiecza*. Warszawa 1961, s. 193-197, 243-244; M. H e r e s w i t h a, *Orde van Heilige-Graf*, s. 78-132, 205-218; T a z, *De vrouwenkloosters*, passim; K. E l m, *Fratres et Sorores*, s. 292-293; 323-332; K. A. K n e l l e r, *Geschichte der Kreuzwegenandach vom den Anfängen bis zur völligen Ausbildung*. „Stimmen aus Maria Laach” T. 25: 1908, z. 98 s. 40.

³² BUWr, Rps I. Q. 175, mf BN nr 19721; opis w Katalogu Göbera, rps w BUWr; A. S c h ö n f e l d e r, *Die Prozessionen*, s. 578-579; H. P i w o Ń s k i, *Antyfonarz bożogrobców z Miechowa*. „Musica Medii Aevi” T. 6: 1977, s. 91.

³³ Zgodnie z konstytucjami bożogrobców. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” T. 43: 1981, s. 275.

³⁴ *Rocznik Miechowski*, s. 131.

³⁵ M. T o b i a s z, *Bożogrobcy w Miechowie (w 800-lecie sprowadzenia zakonu do Polski)*. „Nasza Przeszłość” T. 17: 1963, s. 12-15; KZS t. 1 z. 8 s. 25; J. Z. Ł o z i Ń s k i, *Miechowskie Sepulchrum Domini*. „Biuletyn Historii Sztuki” T. 31: 1969, s. 151, 164.

³⁶ W. G a ł k a, *Ze studiów nad architekturą dawnego kościoła i klasztoru bożogrobców w Gnieźnie*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” T. 15: 1983, s. 129-131.

³⁷ *Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny*. Cz. 3. Województwo krakowskie. T. 1 cz. 1 powiat nowotarski, opr. T. S z y d ł o w s k i, Warszawa 1938, s. 95.

i znane dopiero z XVII w. w Przeworsku³⁸ i Krakowie³⁹, kościołki św. Krzyża poza miastem w Miechowie z XV w.⁴⁰, w Nysie⁴¹, Sępólnie Krajeńskim⁴² i może Pyzdrach⁴³. Odpusty dla pielgrzymów do Miechowa znane są od poł. XIII w.⁴⁴, a podobieństwo do Jerozolimy wzmacniała tam obecność relikwii z Ziemi Świętej i tradycja o rozsypaniu na terenie klasztoru w Miechowie kilku worków ziemi przywiezionej przez Jakśę z Palestyny⁴⁵. Mimo krucjatowej genezy obrzędy te odpowiadały późnośredniowiecznej mentalności religijnej.

Podobną rolę pełniła częściowo komturia templariuszy, później joannitów w Małej Oleśnicy, posiadająca w bogatym zbiorze relikwii wiele pamiątek ziemskiego życia Chrystusa i szczątków świętych znanych z Ewangelii: cząstki Krzyża Św.⁴⁶, Żłóbka, Stołu Ostatniej Wieczerzy, Grobu Św., *perizonium*, różgi użytej do biczowania, kamienia, z którego Chrystus wstępował do nieba i szat Najśw. Maryi Panny oraz szczątki niewiniątka betlejemskiego⁴⁷, św. Marii Magdaleny, Marty i kilku Apostołów oraz relikwie świętych, których szczątki joannici i templariusze posiadali w Ziemi Świętej i na Rodos: rzekome głowy św. Pantaleona i Hermolauusa, szczątki św. Eufemii, św. Barbary, św. Katarzyny, św. Fabiana i Sebastiana. Jednak przechowywanie tam także innych popularnych w średniowieczu relikwii np. 11 tys. dziewic (4 głowy), 10 tys. męczenników (2 głowy i 1 ramie) i świętych miejscowych: Wacława, Stanisława, Wojciecha i Jadwigi⁴⁸ oraz obdarzonego odpustami wizerunku Najśw. Maryi Panny⁴⁹ świadczy o wkomponowaniu kultów wywodzących się z Ziemi Świętej do programu typowego dla późnego średniowiecza i zatarciu naśladowczego wobec Jerozolimy charakteru sanktuarium⁵⁰.

³⁸ A. A. [blewicz], *Festum Sepulchri D. N. Jesu Christi w farze przeworskiej*. „Kronika Diecezji Przemyskiej” R. 55: 1969 z. 3 s. 82-83.

³⁹ S. Tomkowicz, *Klasztor szpitalny św. Jadwigi*. „Rocznik Krakowski” T.22: 1929, s. 59-79.

⁴⁰ KZS t. 1 z. 8 s. 26; Z. Peckowski, *Miechów. Studium z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*. Kraków 1967, s. 291.

⁴¹ KZS t. 7 z. 9 s. 120.

⁴² Sł. Geogr. t. 10 s. 470.

⁴³ Sł. Geogr., t. 9 s. 333.

⁴⁴ J. J. Kopeć, *Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza. Studia nad pasywnymi motywami i tekstami liturgicznymi*. Warszawa 1975, s. 270; KDM t. 2 nr 435; [S. Nakielski], *Officia propria festorum canonici ordinis S. Sepulchri Domini Ierosolymitani*. Cracoviae 1620 k. 5, 106, zapis w kalendarzu po k. 7 pod lipcem.

⁴⁵ M. Tobiasz, *Bożogrobcy*, s. 15; S. Nakielski, *Miechovia*, s. 382.

⁴⁶ CDS t. 16, SR nr 2708.

⁴⁷ RM-L nr 831.

⁴⁸ RM-L nr 886.

⁴⁹ RM-L nr 825, 831.

⁵⁰ M. Słarna wska, *Rola polskich*, s. 114-115, tamże literatura.

Przez całe średniowiecze zakony umożliwiały swym dobrodziejom udział w łaskach przysługujących pielgrzymom do Ziemi Świętej. Prawo wpisu do ksiąg brackich w Jerozolimie zapewnił sobie i kanonikom wrocławskim biskup Żyrosław przy okazji nadania joannitom kościoła w Bardzie w 1189 r.⁵¹ i dobrodziejce klasztoru miechowskiego z II poł. XII w.⁵². Zawarcie tych umów wkrótce po upadku Jerozolimy dowodzi utrzymującej się nadziei na jej odzyskanie i przekonania o szczególnej wartości zanoszonych tam modlitw. Natomiast w XV w. odzew społeczeństwa zyskały apele joannitów o pomoc dla Rodos w formie ofiar pieniężnych lub modlitwy w zamian za odpusty i prawo swobodnego wyboru spowiedników. Akcja ta wpisuje się w popularne wówczas zjawisko sprzedaży odpustów. Gorliwy udział w tej akcji joannitów z ziem polskich, dość obojętnych na los wyspy, wynikał zapewne z chęci przyciągnięcia wiernych do kościołów parafialnych prowadzonych przez zakon⁵³.

Zakony szerzyły cześć swoich patronów, ale recepcja tych kultów zależała od ich popularności także poza zakonem. Cześć oddawana przez joannitów ich patronowi, św. Janowi Chrzcicielowi, wyrażana przez nadawanie jego wezwania kościołom (co najmniej 8 kościołów joannitów w Polsce⁵⁴), wizerunki w ołtarzach (6 znanych obecnie)⁵⁵,

⁵¹ KDSł t. I nr 67; K. D o l a, *Religijność rycerstwa śląskiego i mieszczan w XIII wieku*, w: *Bitwa legnicka. Tradycja i historia*. Warszawa-Wrocław 1994, s. 349.

⁵² KDM, t. 2 nr 376.

⁵³ AP Wrocław. Rep. 56 nr 26, Rep. 132 c, Dep. Oels nr 356; RM-S nr inw. 2296, kart. 804, Silesiaca 2 s. 77; AP Wrocław, Rep. 57 nr 308; *Die Politische Korrespondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles*, „Publikationen aus dem Königlichen Preussischen Staatsarchive”. T. 71. Leipzig 1898 nr 796a.

⁵⁴ Zagość – KDP t. 3 nr 323; Poznań od poł. XIV w. – KZS, s.n., t. 7, cz. 1 s. 116; Starogard Gdański – *Sl. Geogr.*, t. 11 s. 249; Stargard n. Iną – H. H o o g e w e g, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*. T. 2. Stettin 1925, s. 892; Maków – CDS t. 7 cz. 1, SR 276; kaplica w Grobnikach zbudowana w końcu XVI w.; Cieplice (poświadczone w 1403 r., po opuszczeniu Cieplic przez joannitów); Łosiów – H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen zum Ausgang des Mittelalters*. Breslau 1902, s. 81, 179, 335; KZS t. 7 z. 2 s. 33.

⁵⁵ Stargard n. Iną – A. K a r ł o w s k a, *Polptyk świętojański ze Stargardu*. „Materiały Zachodniopomorskie”. T. 4: 1958, s. 363-373; rzeźba w tryptyku z ok. 1497 r. w Złotoryi – A. Z i o m e c k a, *Śląska rzeźba gotycka. Katalog zbiorów, Muzeum Śląskie, cz. 1 rzeźba drewniana*. Wrocław 1968, s. 111, poz. 74; obraz w tryptyku z końca XV w. Lusinie – Śląskie malarstwo gotyckie. *Muzeum Narodowe we Wrocławiu*, Wrocław 1986, s. 53-56; Sulęcín – św. Jan w dolnej części tryptyku z pocz. XVI w. – A. W e n d l a n d, *Das Altarbild von Zielenzig*, – „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark”. T. 4: 1896, s. 22-23; *Ziemia Lubuska*. Poznań 1950, s. 352; tryptyk św. Jana Chrzciciela z 1497 r. we Wrocławiu – A. Z i o m e c k a, *Śląskie retabula szafowe w drugiej połowie XV i na początku XVI wieku*. „Roczniki Sztuki Śląskiej” T. 10: 1976, s. 124; sceny tryptyk z pocz. XVI w. w Poznaniu – KZS sn, t. 7 cz. 1 s. 120.

witrażach⁵⁶, rzeźbach⁵⁷ i bardzo liczne na pieczęciach⁵⁸ harmonizowała z dużą popularnością tego świętego w Polsce, a zwłaszcza na Śląsku⁵⁹. Natomiast z propagowanym przez bożogrobców kultem św. Jakuba Młodszego, pierwszego biskupa Jerozolimy, uważanego za ich założyciela⁶⁰ konkurował znacznie silniejszy kult św. Jakuba Starszego⁶¹. Starszy z Jakubów zastąpił Młodszego jako patron kościoła bożogrobców w Skaryszewie do początku XV w.⁶² a w Wyszogrodzie – do poł. XVII w.⁶³. O małym znaczeniu jego kultu świadczy też pominięcie jego święta w jedynym zachowanym średnio-wiecznym kalendarzu bożogrobców z ziem polskich w nyskim rękopisie liturgicznym⁶⁴.

Powstały w poł. XIII w. w Czechach i działający na Śląsku i Kujawach zakon szpitalny krzyżowców z gwiazdą, wzorujący się na joannitach i próbujący zyskać przysługujące im przywileje zmuszony był do stworzenia sobie fałszywej tradycji krucjatowej. Historiografia zakonu w końcu XVII w. podaje legendę, znaną też przez

⁵⁶ KZS t. 7 z. 3 s. 2 (wieś Bąków należąca do komturii w Małej Oleśnicy).

⁵⁷ *Ziemia Lubuska*, s. 351, 356 – głowa św. Jana Chrzciciela z zamku w Łagowie.

⁵⁸ G. B a s c a p è, *I sigilli degli ordini militari ed ospitalieri*, w: *Studi storici in onore di Francesco Loddo Canepa*. T. 2. Firenze 1959, s. 82. Z ziem polskich znam ponad 20 przykładów: RM-L, nr 133 (=134), 141, 264, 435, 456, 548 (opis pieczęci przy transpuncie), 725, 1744, 1754, 1756 (= 1853, 1855, 1857), 1835, 1838, 1857, RM-Ś, nr inw. 77, kart. 41, k. 208 (opis w regeście z XIX w.), AP Wrocław, Rep. 123 nr 76, Rep. 132 c, Dep. Oels nr 406, *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*, wyd. F. V o l k m e r, W. H o h a u s T. 1. 1883 s. 126-130; może zatarta pieczęć plebana w Kościanie z 1451 r. – RM-L nr 1126; F. A. V o s s b e r g, *Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen*, Berlin 1854 s. 39, tabl. 21; T e n z e, *Die Siegel der Mark Brandenburg*. Berlin 1868 tabl. G. 1 nr 7, tabl. G. 3 nr 38.

⁵⁹ 90 kościołów tego wezwania na Śląsku w średniowieczu, a w końcu XVIII w. na ziemiach Rzeczypospolitej 37 kościołów klasztornych, prócz parafialnych; w pocz. XX w. na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 328 kościołów. Por. H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte*, s. 367-368; G. K a r o l e w i c z, *Wezwania kościołów klasztornych*, w: *Zakony męskie w Polsce 1772 r.* Lublin 1972, s. 99; T a ż, *Z badań nad wezwaniem kościołów*. „Roczniki Humanistyczne” T. 22: 1974, s. 229; T. S i l n i c k i, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV w.* Warszawa 1953, s. 19-20.

⁶⁰ H. P i w o Ń s k i, *Kult świętych w kalendarzach liturgicznych bożogrobców*. „Muzyka Religijna w Polsce” T. 3: 1979 s. 167; M. H e r e s w i t h a, *De vrouwenkloosters*, s. 317; K. E l m, *Kanoniker und Ritter von Heiligen vom Heiligen Grab. Ein Beitrag zur Entstehung und Frühgeschichte der palästinensischen Ritterorden*, w: *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Sigmaringen 1980, s. 150.

⁶¹ Na pocz. XX w. na obszarze byłej Rzeczypospolitej wraz ze Śląskiem było 150 kościołów św. Jakuba Starszego i 5 Młodszego – G. K a r o l e w i c z, *Z badań*, s. 227.

⁶² S. N a k i e l s k i, *Miechovia*, s. 107.

⁶³ Archiwum Głównie Akt Dawnych, Dokument Pergaminowy nr 2673; B. N o w i c k a, *Wyszogród. Zarys dziejów*. Wyszogród 1971 s. 13; S. N a k i e l s k i, *Miechovia*, s. 246.

⁶⁴ BUWr, Rps I Q 175 k. 3.

pokrewne zakony szpitalne w innych regionach Europy⁶⁵, o jego założeniu w Betlejem przez papieża Kleta w I w., odnowieniu przez św. Helenę i św. Cyriaka przy okazji znalezienia relikwii Krzyża Św.⁶⁶, udziale w zdobyciu Jerozolimy podczas I krucjaty i schronieniu się w Europie na początku XIII w.⁶⁷. Pewne składniki tej legendy znajdują odbicie już w średniowiecznej działalności krzyżowców. Patronowi ich wrocławskiego kościoła, św. Maciejowi, przypisywano pochodzenie z Betlejem⁶⁸, a ośrodek kultu apostoła w Trewirze przedstawiał go jako opiekuna krzyżowców. Założycielka braci gwiazdzystych św. Agnieszka czeska miała ok. 1226 r. uczestniczyć w cudownym uratowaniu kaznodziei krucjatowego za wstawieniem tego świętego⁶⁹. W Trewirze czczono także św. Helenę⁷⁰, a kult obydwójga świętych uprawiał już w średniowieczu niderlandzki zakon krzyżowców, wzorowany tak jak czeski, na zakonach powstałych w Ziemi Świętej⁷¹. Możliwe więc, że przynajmniej pewne wątki tej legendy mają metrykę średniowieczną.

Swoistą adaptację przeszły obchodzone przez bożogrobców uroczystymi procesjami w święto Rozesłania Apostołów 15 lipca rocznice zdobycia Jerozolimy w I krucjacie i konsekracji bazyliki Bożego Grobu oraz ich oktawa 22 lipca w dzień św. Marii Magdaleny⁷²,

⁶⁵ P. Helyot, *Histoire des Ordres monastiques religieux et militaires et des congrégations séculières...* T. 2. Paris 1714, s. 222.

⁶⁶ Legenda o św. Cyriaku, który miał wskazać św. Helenie święty krzyż powstała w V w. w Syrii. J. Straubinger, *Die Kreuzauffindungslegende*. Paderborn 1912, s. 74-76; LfThK t. 5 kol. 115

⁶⁷ M. Fibiger, *Dissertatio prima de ortu et progressu Ordinis nostri de anno 1706*, Rkr, nr inw. 16, kart. 35, fasc. 6, nr 4, scr. 15; *De origine ordinis crucigerorum cum rubea stella...* Rkr, nr inw. 316, kn. 203, st. V/2 s. 17-22; Rkr, nr inw. 319, kn. 210 st. V/9; A. Tudatius, *Epitome historica Sacri Militaris Ordinis Crucigerorum cum rubea stella*, rps BUWr, IV. Q 215.

⁶⁸ *De sancto Matthia apostolo in Palaestina*, w: *Acta Sanctorum Februarii*. T. 3, [zb. og. t. 5]. Parisii s. 448.

⁶⁹ *Ex miraculis s. Mathiae*, w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*. T. 8. Hannoveras 1848, s. 232-233; J. Jochimová, *Blahoslavená Anežka*, w: *Bohemia sancta. Životopisy českých světců přátel božích*, Praha 1989, s. 168.

⁷⁰ LfThK t. 5 s. 208-209; *Acta sanctorum Augusti*. T. 3 [zb. og. t. 37]. Parisiis et Romae 1867, s. 550-577; E. Zwolski, *Helena, matka Konstancyjna Wielkiego w świetle historii*. „Zeszyty Naukowe KUL”, T. 5: 1962, s. 58-59, 71.

⁷¹ *Acta Sanctorum Februarii*, s. 443.

⁷² S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*. T. 1. Warszawa 1987, s. 263; A. Schönfelder, *Die Prozessionen*, s. 596; A. Linder, *The liturgy of the Liberation of Jerusalem*. „Medieval Studies” T. 52: 1990, s. 110-131; H. Piwoński, *Kult świętych*, s. 158, 160-161, 165, 172. E. Kulfan, *Analiza źródłowa rękopisu muzycznego M S. I. F. 386 z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, w: *Muzyka religijna w Polsce*. T. 5, Warszawa 1980, s. 102-103. Przykłady obchodów w Polsce w Sępólnie, Przeworsku. [S. Nakielski], *Officia propria*, k. 5, 103; S. Nakielski, *Miechovia*, s. 240, 283, 344-345.

które zbiegły się w Polsce z czczoną w podobny sposób rocznicą zwycięstwa pod Grunwaldem⁷³. Inicjatorem obchodów wiktorii grunwaldzkiej, Mikołaj Trąba był konfratrem bożogrobców, a jako dziękczynienie za zwycięstwo ufundował dla zakonu kościoł w Łęgonicach pod wezwaniem Rozesłania Apostołów i św. Marii Magdaleny⁷⁴. Patrocinia te nawiązują do obchodów zdobycia Jerozolimy. Jeszcze w XVII w. w Krakowie w rocznicę Grunwaldu procesje ze wszystkich świątyń zmierzały do kościoła miechowitów na Stradomiu⁷⁵. Sposób świętowania przez bożogrobców rocznicy zwycięstwa mógł zainspirować Mikołaja Trąbę do wyboru takiej formy obchodów, dzięki czemu uroczystość sięgająca swymi początkami Ziemi Świętej przetrwała do XVII w., tracąc pierwotny sens, a zyskując znaczenie narodowe.

Słabnięcie zainteresowania zakonów Ziemią Świętą odzwierciedla też skład ich księgozbiorów. W zawierających głównie dzieła niezbędne w duszpasterstwie bibliotekach bożogrobców w Nysie i Miechowie oraz joannitów i krzyżowców z gwiazdą we Wrocławiu i może joannitów w Poznaniu⁷⁶ trafiają się też pojedyncze opisy Palestyny, ale stanowią one margines, podobnie jak w księgozbiorach innych zakonów.

⁷³ W. Danielski, *Apostolowie, III. W liturgii*, w: *Encyklopedia katolicka*. T. 1. Lublin 1973 szp. 834; S. Kujot, *Pobożne pamiątki bitwy [pod Grunwaldem]*. „Roczniki TNT” T. 17: 1910, s. 367; J. Fijałek, *Grunwald i nazwa jego i pierwsze pamiątki religijne z bitwy*. „Słowo Polskie” 1911 nr 328; *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z 1420 r.*, wyd. J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915-1920, komentarz na s. XLVIII-XLIX; Z. Obertyński, *Pontyfikaty krakowskie XV wieku. Questiones selectae*. „Prawo Kanoniczne” R.4: 1961, s. 402; T. Lalić, *O patriotycznym święcie Rozesłania Apostołów w Małopolsce XV wieku*. „Studia Źródłoznawcze” T. 26: 1981, s. 23-24.

⁷⁴ J. Fijałek, *Przypadły tytuł kościoła w Łęgonicach nad Pilicą z roku 1420*. „Przegląd Teologiczny” T. 21; 1920 s. 166; *Rocznik Miechowski*, s. 134.

⁷⁵ S. Tomkowiak, *Klasztor szpitalny*, s. 78; [S. Nakielski], *Officia propria*, k. 107; P. H. Pruszczyk, *Kleynoty stołecznego miasta Krakowa albo kościoły...* Kraków 1650 s. 60.

⁷⁶ Dzieło Bernarda de Breidenbach, *Peregrinatio in Terram Sanctam*, Mainz 1486 posiadali bożogrobcy w Nysie i krzyżowcy. Krzyżowcy posiadali też opis Jerozolimy Johna Mandevilla i Ludolfa z Suchem, wyd. Gouda 1485 rękopisy z tekstami Ludolfa z Suchem – BUWr, rps IV F 81; Roberta z Reims, *Historia Hierosolymitana*, Daimberti z Pizy *Epistola patriarchae et aliorum episcoporum ad Occidentales (z tłumaczeniem niemieckim)*, *Register der Könige von Jerusalem*, opis podróży z Wenecji do Jerozolimy w niemieckim tłumaczeniu Piotra Eschenlōra – BUWr, rps IV F 105. Por. B. Kocowski, *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Cz. 1. Wrocław 1959, s. 186, 482-483; K. Pawlik, *Rekopisy i inkunabuly bibliotek klasztorów nyskich w inwentarzach z czasów sekularyzacji (1812-1818)*. „Roczniki Biblioteczne” R. 17: 1973, s. 454-455; dzieło Jakuba z Vitriaco, *Historia Hierosolymitana* joannici w Wrocławiu – BUWr, rps IV F 47; M. Starnańska, *Die mittelalterliche Bibliothek der Johanniter in Breslau*, w: *Die Spiritualität der*

Zainteresowanie Ziemią Świętą jest w działalności zakonów krzyżowych w Polsce obecne w sposób wybiórczy. Przystawiane są te wątki, które znajdują zastosowanie w kraju odległym od Palestyny. Jednak praktyki zakonów nawiązujące do duchowości krucjatowej niewątpliwie wzbogaciły kulturę polskiego średniowiecza.

Wykaz skrótów:

- AP Wrocław – Archiwum Państwowe we Wrocławiu
 BN – Biblioteka Narodowa
 BUWr – Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego
 CDBoh – Codex diplomaticus et epistolaris
 Regni Bohemiae, t. 1-, Praha 1905-
 CDS – Codex Diplomaticus Silesiae, Breslau 1857-1930.
 Delaville – J. Delaville Le Roulx, Cartulaire général de l'Ordre
 des Hospitaliers de s. Jean de Jérusalem, t. 1-4, Paris
 1894-1906.
 DGHE – Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique,
 t. 1 –, Paris 1912-
 KDM – Kodeks Dyplomatyczny Małopolski, Kraków
 1876-1905.
 KDŚl – Kodeks Dyplomatyczny Śląska, Wrocław
 1956-1964, t. 1-3.
 KDW – Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, Poznań
 – Warszawa 1887-
 KZS – Katalog Zabytków Sztuki
 LfThK – Lexikon für Theologie und Kirche, t. 1-10, Freiburg
 1957-1965.
 MVB – Monumenta Vaticana res gestas
 Bohemica illustrantia, t. I,- Praha 1903-
 PSB – Polski Słownik Biograficzny
 RM-L – Státní Ústřední Archív w Praze, Řád Maltežský
 – Listiny
 RM-S – Státní Ústřední Archív w Praze, Řád Maltežský
 – Spisy

Ritterorden im Mittelalter. Toruń 1993, s. 246. Zawartość kodeksów BUWr na podstawie rękopiśmiennego katalogu Göbera w Oddziale Rękopisów BOWr. Kilka tekstów o Ziemi Świętej posiadali bożogrobcy w Miechowie – BN, kartoteka zaginionych rękopisów rewindykowanych z Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu, Lat. I. Q. 1342 – *Gloria s. hierosolimitani Sepulchri*: Lat. Q vel. II. 3, poz. 3, informacja o Ziemi Świętej przesłana kurii przez patriarchę jerozolimskiego (przełom XIV i XV w.). O domniemanym, kodeksie z Poznania E. P o t k o w s k i, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*. Warszawa 1984, s. 151.

- Sł. geogr. – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1902, t. 1-15.
SR – Regesten zur schlesische Geschichte
SSS – Słownik starożytności słowiańskich, t. 1-7, Wrocław 1961-1986
SUB – Schlesisches Urkundenbuch, t. 1-4, Wien-Köln-Graz 1971-1988.

CRUSADEA AND THE HOLY LAND IN RELIGIOUSNESS OF ORDERS
OF KNIGHTHOOD IN MEDIEVAL POLAND

S u m m a r y

Orders of knighthood (Order of St. John of Jerusalem, The Templars, Canons of the Holy Sepulchre, Cruciferi cum Rubea Stella) were moved to Poland in twelfth and thirteenth centuries. Their aim was a propagation an idea of the crusades, crusaders recruiting and collecting money for crusades. When the crusades' movement died out these orders continued the succession of crusaders' idea in accordance with medieval religiousness. Canons of the Holy Sepulchre and Order of St. John of Jerusalem organized sanctuaries imitated Jerusalem (Miechów, Mała Oleśnica).